

Jamiołkowska, Danuta

Sesja kopernikowska w Olsztynie

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 275-279

1973

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DANUTA JAMIOŁKOWSKA

SESJA KOPERNIKOWSKA W OLSZTYNIE

W dniach 9—10 lutego 1973 r. odbyła się w Olsztynie, zorganizowana przez Muzeum Mazurskie oraz Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego przy współudziale Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, sesja naukowa dla uczczenia 500 rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika. W sesji wzięli udział historycy z Torunia, Krakowa, Warszawy, Wrocławia, Gdańska, Elbląga i Olsztyna. Ponadto uczestniczył w obradach gość z Bückeburg (NRF), dr Brigitte Poschmann, redaktor „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands” i jednocześnie prezes *Historischer Verein für Ermland*. Wygłoszone referaty skupiły się na środowiskach społecznych, w których kształtowała się osobowość Wielkiego Astronoma.

Toruński okres życia Kopernika omówił doc. dr Antoni Czacharowski (Toruń), uzasadniając potrzebę badania środowiska rodzinnego, z którym Kopernik był ściśle związany w okresie dzieciństwa i młodości. Referent interesująco zinterpretował fakt osiedlenia się Mikołaja Kopernika starszego w Toruniu. Jego zdaniem osiedlanie się przedstawicieli rodzin i spółek kupieckich w różnych miastach powiązanych ze sobą stosunkami handlowymi stanowiło swego rodzaju obronę przed ujemnymi skutkami prawa składu. W Toruniu rygorystycznie egzekwowano je po 1457 r.; cd tego czasu obcy kupcy przy wszelkich transakcjach handlowych musieli korzystać z pośrednictwa obywateli tego miasta. Wzajemne powiązania i ścisła współpraca kupców z różnych miast gwarantowały odpowiednio wysokie zyski i lepsze zabezpieczenie towaru. Otwartą nadal sprawą, zdaniem A. Czacharowskiego, jest ustalenie miejsca urodzin przyszłego astronoma. W grę wchodzi dwa domy: dom przy ulicy Św. Anny 17 (obecnie ulica Kopernika), sprzedany przez Koperników w 1480 r. oraz kamienica przy Rynku Staromiejskim, której połowę nabył kupiec Mikołaj Kopernik w 1468 r. W związku z tym, że nie znamy daty przeprowadzki, sprawa miejsca urodzenia Mikołaja nie może być definitywnie rozstrzygnięta. Poza tym referent zaakcentował wpływ problemów nurtujących patrycjat toruński i społeczeństwo miasta w drugiej połowie XV wieku na ukształtowanie się umysłowości przyszłego astronoma.

Związki Kopernika z Krakowem i środowiskiem krakowskim przedstawił prof. dr Józef Mitkowski (Kraków). Podjął on próbę naszkicowania obrazu Krakowa z przełomu XV i XVI wieku, zwracając uwagę głównie

na atmosferę intelektualną miasta i jego uniwersytetu, który cechowały szerokie horyzonty myślowe, szukanie nowych metod i dróg wyjścia poza tradycyjne i ustalone schematy oraz obfity przyływ talentów. Omawiając okres studiów braci Koperników na Uniwersytecie Jagiellońskim J. Mitkowski stwierdził, że najważniejszym momentem z tego okresu jest niewątpliwie zwrócenie przez Kopernika uwagi na fakt, iż „...matematycy sami ze sobą nie pozostają w zgodzie...”. Tym sposobem młody Kopernik zrobił pierwszy krok ku rewizji dotychczasowych poglądów. Kończąc swoje wystąpienie J. Mitkowski podkreślił mocno sprawę wpływu naukowego środowiska krakowskiego na uformowanie się systemu kopernikowskiego oraz wymienił zwolenników teorii heliocentrycznej na katedrach Uniwersytetu Jagiellońskiego.

O drodze, która zawiadła Kopernika na Warmię, do Fromborka mówił mgr Jerzy Sikorski (Olsztyn) podkreślając, iż związek Astronoma z Warmią nastąpił w wyniku przypadku. Kopernik trafił do Fromborka za sprawą swego wuja, Łukasza Watzenrodego. Pozostał w nim do końca życia, rezygnując z tradycyjnego związku pracy naukowej z dydaktyką na rzecz badań niezależnych. Aby żyć z pracy intelektualnej, pozadydaktycznej, która stanowiła źródło zarobku, trzeba było posiadać odpowiednie zaplecze materialne, to zaś stwarzała godność duchowna związana z prebendą. Fakt ten zdecydował o pozostaniu Kopernika w małym miasteczku na Warmii, położonym *in remotissimo angulo terrae* — „w najdalszym zakątku ziemi” — jak pisał na kartach *Obrotów*. 40 lat, które tutaj przeżył, były okresem wyjątkowej pracy i działalności publicznej, a ukoronowało je genialne dzieło *O obrotach ciał niebieskich*.

Druga grupa referatów wygłoszonych na olsztyńskiej sesji dotyczyła związków kulturalnych i religijnych Krakowa z Warmią na przestrzeni XVI—XX wieku.

Prof. dr Janina Bieniarzówna (Kraków) scharakteryzowała stosunki krakowsko-warمیńskie XVI—XVIII wieku. Wpływy krakowskie na Warmii najwcześniej szły przez Uniwersytet i kapitułę krakowską, z którymi powiązani byli prawie wszyscy biskupi warمیńscy. W XVI wieku stosunki krakowsko-warمیńskie układały się pod wpływem dwu biskupów: Stanisława Hozjusza i Marcina Kromera. Obaj oni, poprzez swoje pochodzenie mieszczańskie, studia uniwersyteckie, powiązania z krakowską stolicą biskupią i kancelarią królewską byli silnie wrośnięci w środowisko krakowskie. Na przełomie XVI i XVII wieku powiązania krakowsko-warمیńskie szły bądź przez kanoników, których duża grupa o polskich nazwiskach zasiadała w kapitule fromborskiej, bądź przez jezuitów z głębi Polski, wykładających w kolegium jezuickim w Braniewie. Za rządów biskupa Mikołaja Szyszkowskiego, synowca biskupa krakowskiego, kontakty między Warmią a Krakowem były nadal systematycznie podtrzymywane, głównie przez Uniwersytet z jednej, a kapitułę warمیńską z drugiej strony. Wspominając o naukowych zainteresowaniach krakowian Warmią i Warمیaków Krakowem, referentka podkreśliła przede wszystkim znaczenie naukowej wyprawy na Warmię Jana Brozka, jednego z najwybitniejszych ówczesnych profesorów krakowskich, który żywo interesował się postacią Mikołaja Kopernika i zamierzał napisać rozprawę o tym wiel-

kim uczonym. Inny krakowianin, Maciej Treter, przysłużył się historiografii warmińskiej, wydając drukiem prace swego przodka, kustosa warmińskiego Tomasza Tretera. W XVIII wieku, kiedy Kraków przeżywał okres swego największego upadku, dla Warmiaków nie tracił na atrakcyjności, o czym świadczy chociażby wzmrożona imigracja Warmiaków do Krakowa w tym okresie.

Wzajemne kontakty krakowsko-warmińskie nie ustały także w wieku XIX i XX. Temat ten przedstawił doc. dr hab. Wiesław Bienkowski (Kraków), poszerzając go jeszcze o Mazury. W pierwszych dziesiątkach XIX wieku kontakty naukowe Krakowa z regionem warmińsko-mazurskim odbywały się za pośrednictwem profesorów z Uniwersytetu Jagiellońskiego, którzy interesowali się historią Warmii i Mazur lub pozostawali w kontakcie z uczonymi, pochodzącymi z tych terenów. Zainteresowanie krakowian Warmią i Mazurami wzmożło się po utworzeniu krakowskiej Akademii Umiejętności w 1873 r. Po omówieniu zainteresowań nauki krakowskiej problematyką Warmii i Mazur w XIX wieku referent naszkicował odbicie tej tematyki w czasopiśmiennictwie i prasie, przytaczając artykuły, relacje i reportaże poświęcone Warmii i Mazurom, które ukazywały się na łamach „Czasu”, „Gazety Krakowskiej” i in. W 1919 r. Akademię Umiejętności przekształcono w Polską Akademię Umiejętności. PAU podtrzymywała tradycje kontaktów z Warmią i Mazurami, przychodząc z pomocą uczonym polskim udającym się tutaj na badania naukowe, m.in. wspierając badania warmińskiego etnografa i historyka, Augustyna Steffena. Okupacja hitlerowska tylko na pewien czas zahamowała prace badawcze. Po wydosztaniu się z obozów uczeni krakowscy przystąpili do zajęć na tajnych kompletach; na przełomie 1942/43 r. Kazimierz Piwarski zaczął pisać fundamentalną pracę o Prusach Wschodnich w czasach nowożytnych, a w ślad za nim poszli inni. Referat W. Bienkowskiego w sposób dość wszechstronny ukazał rolę Krakowa w inicjowaniu i realizowaniu kontaktów z Warmią i Mazurami. Zabrakło tam jednak miejsca na pokazanie wkładu Warmii i Mazur w rozwój tych kontaktów.

Kolejny referat pt. *Warmia i Mazury w średniowiecznej historiografii krakowskiej* wygłosił prof. dr Józef Mitkowski¹.

Następnie rozpoczęła się ożywiona dyskusja. Otworzył ją dr Janusz Malłek (Toruń), zastanawiając się, czy Kopernik tłumaczył z języka polskiego na język niemiecki niektóre wystąpienia posłów polskich na sejmiku w Elblągu w październiku 1530 r. i po przeanalizowaniu recesu z tego sejmiku stwierdził, że jest to bardzo prawdopodobne.

Mgr Teresa Borawska (Toruń) próbowała wyjaśnić przyczyny, które zdecydowały o nawiązaniu się przyjaźni między Mikołajem Kopernikiem a Tidemanem Gise niemal od chwili przybycia tego ostatniego do kapituły warmińskiej. Jej zdaniem, decydujący wpływ miała tutaj osobowość Tidemana Gisego, którą cechowała religijność pozbawiona wszelkiego formalizmu oraz daleko posunięta tolerancja.

Dr Stanisław Flis (Olsztyn) podjął raz jeszcze temat *Gnapheus a Kopernik* uważając, że komedia *Morosophus* była wymierzona aluzyjnie w Kopernika i jego naukę.

¹ Z uwagi na to, że autor nie nadesłał swego referatu, nie możemy go omówić.

Mgr Józef Lassota (Elbląg) zwrócił uwagę na niektóre legendy związane z osobą Astronoma, które, odrzucone przez naukę, wciąż jeszcze pokutują w społeczeństwie, jak na przykład mit o wieży obronnej we Fromborku, która miała jakoby służyć Kopernikowi za mieszkanie i obserwatorium astronomiczne.

Doc. dr Janusz Jasiński (Olsztyn) zastanawiał się nad sprawą właściwego przekładu łacińskiego słowa *clericus*, zastosowanego w dokumencie z 1497 r. wobec Kopernika. W literaturze tłumaczy się ten termin jako „kleryk Kopernik”. Tymczasem słownik łaciny kościelnej na pierwszym miejscu tłumaczy to słowo jako duchowny. Poza tym po dzień dzisiejszy kler jest synonimem duchowieństwa. Pojęcie *kleryka* w dzisiejszym rozumieniu rozpowszechniło się dopiero od założenia seminariów duchownych po Soborze Trydenckim. Poza tym we wspomnianym dokumencie z 1497 roku *clericus* przeciwstawny jest pojęciu *laicus*, czyli laikowi lub inaczej człowiekowi świeckiemu.

Nawiązując do referatu doc. W. Bienkowskiego dyskutant zwrócił uwagę, iż autor nie wypuklił problemu — kiedy, myśląc o rewindycji Warmii i Mazur dla Polski, społeczeństwo krakowskie uzasadniało swe racje polityczne tradycjami związków tych ziem z państwowością polską, a kiedy na plan pierwszy wysuwało argument więzi etnicznej.

Mgr Danuta Jamiołkowska (Olsztyn) przypomniała jeszcze jeden przekaz rękopiśmienny z epoki Kopernika — *Memoriale Łukasza Watzenrodego*, będące urzędową kroniką biskupstwa z okresu, kiedy diecezją warmińską rządził wuj Wielkiego Astronoma.

Dr Andrzej Kempfi (Warszawa) uzupełnił wypowiedź Teresy Borawskiej informacją o niedawno wydanych pracach Gisego. Dyskutant zwrócił też uwagę na rolę studiów włoskich w ukształtowaniu osobowości Kopernika postulując szersze niż dotąd uwzględnienie w badaniach kontaktów Kopernika z zachodnioeuropejskimi centrami naukowymi.

Mgr Kamila Wróblewska (Olsztyn) mówiła o przekazie ikonograficznym z epoki Kopernika, renesansowym epitafium Piotra Dohny i Katarzyny Czernówny, znajdującym się w zbiorach Muzeum Mazurskiego w Olsztynie².

Mgr Roman Marchwiński (Olsztyn) przedstawił mało znaną i niedostrzeżoną dotąd kwestię wpływów, jakie wywierała kancelaria królewska przez swoich sekretarzy — przeniesionych na biskupstwo warmińskie — na lidzbarską kancelarię biskupią. Miały one swoje odbicie głównie we współczesnych obu kancelariom formach aktowych — dokumentach, listach i księgach wpisów.

Reżyser dokumentalnych filmów o Koperniku, Zbigniew Bochenek (Łódź) mówił o trudnościach, które napotykał w trakcie realizacji swoich filmów. Najwięcej kłopotów sprawiały mu rozbieżności ze strony badaczy w interpretacji niektórych fragmentów życia Astronoma.

Dr Stefan Cackowski (Toruń) poruszył kwestię zainteresowań ekonomicznych Kopernika stwierdzając, iż wynikały one z postawy obywatelskiej, warunków społecznych, praktyki gospodarczej oraz postawy badaw-

² Zob. artykuł na ten temat w „Komunikatach Mazursko-Warmińskich” 1972, nr 4, ss. 491—506.

cej. Dyskutant zasygnalizował i uzasadnił także oryginalność i postępowość poglądów ekonomicznych Kopernika.

Dyskusję podsumował dr Stefan Cackowski. Podkreślił on dwojakie znaczenie sesji: jako uroczystości jubileuszowej oraz sympozjum naukowego, w którym zaznaczył się duży wkład olsztyńskiego środowiska naukowego.

W pierwszym dniu sesji uczestnicy obejrzeni dwa filmy Zbigniewa Bochenka o Koperniku, w drugim wysłuchali koncertu muzyki dawnej w wykonaniu zespołu z Muzeum Instrumentów Muzycznych w Poznaniu. Sesję połączono z otwarciem trzech wystaw w salach Muzeum Mazurskiego w Olsztynie, z których główna nosi tytuł *Warmia i Mazury od czasów Kopernika po dzień dzisiejszy*.

EINE WISSENSCHAFTLICHE COPERNICUS-TAGUNG IN OLSZTYN

Zusammenfassung

In der Zeit vom 9. bis 10. Februar 1973 fand in Olsztyn (Allenstein) eine wissenschaftliche Tagung zu Ehren Nicolaus Copernicus' statt. Ihre Veranstalter waren: die Wojciech Kętrzyński-Forschungsstelle in Olsztyn, das Masurische Museum in Olsztyn, die Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde in Kraków (Krakau). Teilnehmer waren Historiker aus Toruń (Thorn), Kraków, Warszawa (Warschau), Wrocław (Breslau), Gdańsk (Danzig), Elbląg (Elbing), Olsztyn und Bückeburg (Bundesrepublik Deutschland). Die Vorträge behandelten das Milieu, in dem Copernicus aufgewachsen war, wo er studiert und gearbeitet hatte. Es waren: Doz. Dr. Antoni Czacharowski (Toruń): „Nicolaus Copernicus in Toruń“; Prof. Dr. Józef Mitkowski (Kraków): „Nicolaus Copernicus in Kraków“; Mgr. Jerzy Sikorski (Olsztyn): „Nicolaus Copernicus in Frombork (Frauenburg)“; Prof. Dr. Janina Bieniarzówna (Kraków): „Kulturelle und religiöse Verbindungen Krakaus mit Ermland vom 16. bis zum 18. Jahrhundert“; Prof. Dr. Józef Mitkowski: „Ermland in der mittelalterlichen Krakauer Geschichtsschreibung“; Doz. Dr. Wiesław Bieńkowski (Kraków): „Wissenschaftliche und kulturelle Verbindungen Krakaus mit Ermland und Masuren im 19. und 20. Jahrhundert“.

An der Diskussion haben sich mehrere Personen beteiligt. Die Wojciech Kętrzyński-Forschungsstelle und die Forschungsstelle der Polnischen Historischen Gesellschaft in Olsztyn haben anlässlich der Tagung ein Gemeinschaftswerk „*Kopernik na Warmii*“ (Copernicus in Ermland), Olsztyn 1973, von etwa 40 Druckbogen Umfang vorbereitet. Sowohl die Tagung, als auch das erwähnte Werk waren die Hauptereignisse des Copernicus-Jahrestages in Olsztyn im Bereich der Wissenschaft.